

Μελίτα Σταύρου & Μαρία Τζεβελέκου (εκδ.), *Η Μηχανική Μετάφραση και η Ελληνική Γλώσσα. Σειρά: Θέματα Επεξεργασίας Γλώσσας και Φωνής. Ινστιτούτο Επεξεργασίας του Λόγου. Αθήνα 2000: Εκδόσεις Καστανιώτη, σελίδες 360.*

Το βιβλίο *Η Μηχανική Μετάφραση και η Ελληνική Γλώσσα* εισάγει για πρώτη φορά, και με καλό τρόπο, τον γραπτό ελληνικό λόγο σε μια πολυσχιδή συζήτηση που διενεργείται χρόνια τώρα, και με Έλληνες συνομιλητές, σε διεθνές επίπεδο και αφορά την αναπαράσταση της γλωσσικής γνώσης και την χρήση της στην κοινωνία της Πληροφορικής. Ένα εξίσου σημαντικό χαρακτηριστικό του βιβλίου είναι ότι σέβεται και αναδεικνύει τον γραπτό ελληνικό επιστημονικό λόγο. Δεδομένης της ποικιλίας των κειμένων και ως προς τον αριθμό των συγγραφέων και ως προς το εκάστοτε διαπραγματευόμενο θέμα, αποτελεί άθλο των επιμελητριών το γεγονός ότι, στο σύνολο του βιβλίου, το κείμενο ρέει πραγματικά ομαλά.

Το βιβλίο αυτό αντλεί υλικό από μια σημαντική ιστορική περίοδο της Ελληνικής Μηχανικής Μετάφρασης, η οποία ακολουθεί πιστά την αντίστοιχη Ευρωπαϊκή. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίστηκε από την αναβίωση της έρευνας στον χώρο της Μηχανικής Μετάφρασης και ήταν απολύτως εντεταγμένη στην νοησιαρχική και

αναπαραστασιακή προσέγγιση του φαινομένου «ανθρώπινη γλώσσα». Επιπλέον, υπήρξε η εποχή όπου δοκιμάστηκε στην πράξη ο διεπιστημονικός κλάδος ο οποίος είναι γνωστός με το όνομα «Υπολογιστική Γλωσσολογία», ανοίγοντας τελικά τον δρόμο για τις σημερινές ερευνητικές και, κυρίως, βιομηχανικές δραστηριότητες στον χώρο της «Γλωσσικής Τεχνολογίας».

Πράγματι, στο τέλος της δεκαετίας του '70 και στις αρχές της δεκαετίας του '80, η Ευρωπαϊκή Ένωση υποστήριξε δύο έργα με αντικείμενο την Μηχανική Μετάφραση: τα SYSTRAN και EUROTRA. Η Ελληνική γλώσσα συμμετείχε και στα δύο αυτά έργα, τα οποία αντικατόπτριζαν διαφορετικές απόψεις για το ίδιο πρόβλημα. Το μεν SYSTRAN στηρίχθηκε στις εμφανείς αντιστοιχίες μεταξύ των μελών των γλωσσικών ζευγαριών, ενώ το EUROTRA έθεσε τον θεωρητικό πήχυ σε υψηλότερα γνωσιακά ύψη: επεδίωξε να φτιάξει ένα σύστημα όπου όλες οι γλώσσες συναντώνται σε μια κοινή αφαιρετική αναπαράσταση της γλωσσικής σημασίας, την λεγόμενη 'διαγλώσσα' (interlingua), και μετά αποκλίνουν όσον αφορά την γλωσσική πραγμάτωση, δηλαδή την σύνταξη και το λεξικό τους. Αυτοί οι δύο διαφορετικοί δρόμοι αντιστοιχούσαν και σε διαφορετική σύλληψη του τελικού στόχου. Στην περίπτωση του SYSTRAN ανεπτύχθη ένα επιτυχές *σύστημα προ-*

σεγγιστικής μετάφρασης: σήμερα πια κανείς δεν πιστεύει ότι είναι δυνατόν με την υπάρχουσα τεχνογνωσία να κατασκευάσουμε συστήματα με μεταφραστική απόδοση ίση με την ανθρώπινη. Είναι δυνατόν, όμως, να κατασκευάσουμε συστήματα τα οποία αποδίδουν προσεγγιστικές μεταφράσεις, οι οποίες είτε είναι χρήσιμες αυτές καθαυτές είτε υποβοηθούν το έργο του μεταφραστή και το απλοποιούν, με εντυπωσιακά αποτελέσματα σε ορισμένες περιπτώσεις. Το EUROTRA από την άλλη, στόχευε σε πολυγλωσσική μετάφραση ακριβείας. Τελικά, δεν απέδωσε κάποιο σύστημα το οποίο λειτουργεί, αλλά έδωσε τεράστια ώθηση στην Γλωσσική Τεχνολογία, αφ' ενός μεν με το να γίνει το λίκνο όπου αναπτύχθηκε η κρίσιμη μάζα ειδικευμένων ερευνητών στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης, αφ' ετέρου με το να αποτελέσει έναν από τους πιο σημαντικούς χώρους όπου αναπτύχθηκε ο προβληματισμός που τελικά συνέδεσε αυτήν την κοινότητα τόσο με την ακαδημαϊκή πραγματικότητα όσο και με την αγορά. Η πιο πάνω συνοπτική εικόνα, καθώς και κάποιοι σημαντικοί, γνωσιακού περιεχομένου ή και αμιγώς γλωσσολογικοί προβληματισμοί, οι οποίοι αναπτύχθηκαν σε αυτήν την πορεία, αντανακλώνονται στα δοκίμια του βιβλίου «Η Μηχανική Μετάφραση και η Ελληνική Γλώσσα».

Το βιβλίο χωρίζεται σε τρία μέρη: εισαγωγικά κείμενα, Μέρος Πρώτο: Το σύστημα SYSTRAN της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Μέρος Δεύτερο: Το σύστημα EUROTRA. Επιπλέον, περιέχει ένα χρησιμότερο Ευρετήριο ειδικών

εκφράσεων και όρων καθώς και Κατάλογο συντομογραφιών και Κατάλογο συγγραφέων. Στην συνέχεια, θα αναφερθώ στα τρία μέρη χωριστά.

Στα εισαγωγικά κείμενα περιλαμβάνονται: Γεώργιος Μπαμπινιώτης «Προλεγόμενα», Μελίτα Σταύρου και Μαρία Τζεβελέκου «Πρόλογος» και Γιώργος Καραγιάννης «Γενική επισκόπηση των συστημάτων μηχανικής μετάφρασης EUROTRA και SYSTRAN». Η ιστορία της Μηχανικής Μετάφρασης ως ιδιαίτερου ερευνητικού κλάδου και η σημασία της για την ελληνική γλώσσα στις σημερινές τεχνολογικές και κοινωνικές συνθήκες παρουσιάζονται με επάρκεια στον λίγο διαθέσιμο χώρο. Γίνεται μια καλή επισκόπηση των τεχνικών που έχουν αναπτυχθεί σε παγκόσμιο επίπεδο καθώς και μια αποτίμησή τους. Ταυτόχρονα διαγράφονται οι πιο σύγχρονες γραμμές έρευνας και βιομηχανικής ανάπτυξης. Αυτές οι σύγχρονες πρακτικές αποκλίνουν από τα συστήματα EUROTRA και SYSTRAN τόσο στην αντιμετώπιση του προβλήματος χειρισμού και αξιοποίησης της γλωσσικής γνώσης όσο και στην μαθηματική τους υποδομή (εισάγουν στατιστικές μεθόδους) αλλά, φυσικά, χτίζουν πάνω σε επιτεύγματα των αρχικών αυτών συστημάτων. Εδώ πρέπει να τονιστεί ότι, στις σημερινές συνθήκες, η γλωσσική γνώση, ως «περιεχόμενο», αξιοποιείται σε βιομηχανική κλίμακα. Μιλώντας για Γλωσσική Τεχνολογία, μιλάμε κυρίως για τον χειρισμό και την βιομηχανική αξιοποίηση της γλωσσικής γνώσης ενώ, μιλώντας για Υπολογιστική Γλωσσολογία μιλούσαμε κυρίως για την αναπαρά-

σταση αυτής της γνώσης. Θα επανέλθουμε σε αυτό το σημείο όταν θα μιλήσουμε για το Μέρος Δεύτερο του βιβλίου.

Τα εισαγωγικά κείμενα στο σύνολό τους θέτουν ένα ορθό και πληροφοριακό πλαίσιο για το υλικό που ακολουθεί και αποτελούν έναν από τους πόλους έλξης του βιβλίου. Φυσικά, πραγματεύονται ένα μεγάλο θέμα, οπότε αναγκαστικά δίνουν μια σύντομη (σε κάποια σημεία, πιθανόν επιγραμματική) εικόνα του, μάλλον και λόγω έλλειψης χώρου. Επιπλέον, θα ήθελα να σημειώσω ότι λείπει η καθιερωμένη σύντομη περιγραφή των περιεχομένων του βιβλίου. Η θέση αυτής της περιγραφής θα ήταν, πιστεύω, στο κείμενο των επιμελητριών.

Το Μέρος Πρώτο, το οποίο είναι αφιερωμένο στο SYSTRAN, περιλαμβάνει τα εξής δοκίμια: Αγγελική Πέτριτς «Η ανάπτυξη και χρήση του αγγλοελληνικού ζεύγους», Σοφία Ρούσσου «Προγράμματα μετάβασης και σύνθεσης του αγγλοελληνικού ζεύγους», Μαρίνα Δημοπούλου «Δομή του αγγλοελληνικού λεξικού εκφράσεων», Πηνελόπη Λεμπέση «Αυτοματοποίηση της διαδικασίας παραγωγής του ελληνικού ηλεκτρονικού λεξικού ανάλυσης», Barbara Flammang «Το ηλεκτρονικό λεξικό της ελληνικής ανάλυσης».

Οι δημιουργοί του SYSTRAN ηθελημένα δεν ακολούθησαν το πρότυπο κάποιας γλωσσολογικής θεωρίας με κεντρικό σημείο αναφοράς την σύνταξη. Η συνολική στρατηγική του συστήματος προβλέπει έναν σχετικά ελαφρύ συντακτικό σκελετό πάνω

στον οποίο υφαίνεται μεγάλη ποσότητα «λεξικής γνώσης». Επιπλέον, η «λεξική γνώση» του SYSTRAN περιέχει και σχέσεις συντακτικής και σημασιολογικής απεικόνισης μεταξύ της γλώσσας-πηγής και της γλώσσας-στόχου καθώς και μορφολογική πληροφορία για την γλώσσα-πηγή. Σίγουρα, μεγάλο μέρος αυτού που ονομάζεται λεξική γνώση στο πλαίσιο του SYSTRAN, θα έβρισκε άνετο χώρο φιλοξενίας στον τομέα της σύνταξης όπως αυτός γίνεται κατανοητός από τις πιο γνωστές συντακτικές θεωρίες. Γενικά, αυτή η επιλογή του SYSTRAN δεν στερείται θεωρητικής αξίας και υπόστασης, αλλά αυτό δεν αντανακλάται στα κείμενα του βιβλίου.

Φυσιολογικά, το βιβλίο επικεντρώνεται στην παρουσία της Ελληνικής στο SYSTRAN και συγκεκριμένα στα ζεύγη Αγγλική → Ελληνική και Ελληνική → Γαλλική. Τα σχετικά δοκίμια περιγράφουν:

- την βασική συντακτική αρχιτεκτονική του μεταφραστικού μηχανισμού για το ζεύγος Αγγλική → Ελληνική,
- τις τοπικές μικρές γραμματικές, οι οποίες συνδέονται με λεξικές κατηγορίες ή και λήμματα της Αγγλικής, καταχωρίζονται ως λεξική γνώση και χρησιμεύουν στην απεικόνιση ιδιαιτεροτήτων της Αγγλικής σε κατάλληλες δομές της Ελληνικής,
- την πολύ αξιόλογη μορφολογική ανάλυση της Ελληνικής ως γλώσσας-πηγής στο ζεύγος Ελληνική → Γαλλική, και
- για το ίδιο ζεύγος, το λεξικό για την ανάλυση της Ελληνικής, το οποίο περιέχει μεταξύ άλλων τον

συντακτικό χαρακτηρισμό των λημμάτων καθώς και τις σχετικές τοπικές γραμματικές τις αναφερόμενες σε ιδιότητες λεξικών κατηγοριών / λημμάτων (οι οποίες, φυσικά, καταχωρίζονται ως λεξική γνώση).

Τα ως άνω δοκίμια, και κυρίως τα αναφερόμενα στα λεξικά, κάνουν σαφές ότι τα λεξικά του SYSTRAN αποθησαυρίζουν σημαντικές ποσότητες εμπειρικής γνώσης για τις μεταφραστικές σχέσεις μεταξύ των γλωσσών των ζευγών στα οποία αναφέρονται. Παρόλα αυτά, η απορία που γεννιέται στον αναγνώστη είναι με ποια ακριβώς μεθοδολογία εντοπίστηκε και καταγράφηκε αυτή η γνώση. Για παράδειγμα, στο κείμενο για τα λεξικά του ζεύγους Αγγλική → Ελληνική, γίνεται μια κατάτμηση της πληροφορίας σε ποικίλα είδη κανόνων αλλά δεν εξηγείται με ποια κριτήρια προτιμήθηκε αυτή η κατάτμηση από όλες τις άλλες πιθανές διευθετήσεις τις οποίες είναι δυνατόν να προτείνει κανείς. Γενικά, τα δοκίμια για το SYSTRAN παραμένουν περιγραφικά και από την άποψη αυτή δεν βοηθούν τον αναγνώστη να κερδίσει από την τεράστια αποθησαυρισμένη γλωσσολογική και μεταφραστική γνώση στην οποία αναφέρονται.

Το Μέρος Δεύτερο του βιβλίου, το οποίο αναφέρεται στο EUROTRA, περιλαμβάνει τα δοκίμια: Μελίτα Σταύρου και Μαρία Τζεβελέκου «Οι γλωσσολογικές προδιαγραφές του συστήματος EUROTRA», Μαρία Γαβριηλίδου και Πένυ Λαμπροπούλου «Η συγκρότηση του λεξικού», Ελένη Ευθυμίου «Η ορολογία στην μηχανική μετάφραση», Αγγελική Ράλλη «Το κλιτικό σύστημα της Νέας Ελληνικής», Αγγε-

λική Ράλλη «Η σύνθεση σ' ένα σύστημα μηχανικής μετάφρασης βασισμένο στην μετάβαση», Σίλια Ρονιώτη «Η ανάλυση των αναφορικών προτάσεων», Ελένη Ευθυμίου «Αναφορικοί δείκτες στην επεξεργασία της φυσικής γλώσσας» και Μαρία Τζεβελέκου «Χρονικές δομές στον λόγο».

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το EUROTRA αντανακλά την αντίληψη περί γλώσσας την οποία υιοθετούν οι γενετικές θεωρίες, δηλαδή ότι όλοι οι άνθρωποι αντλούν από κάποιο κοινό γλωσσικό οπλοστάσιο και, στην πραγμάτωση του λόγου, εξειδικεύουν ανά γλώσσα. Επιπλέον, οι αναπαραστασιακές γενετικές θεωρίες διεκδίκησαν και γνωσιακή υπόσταση, δηλαδή ότι εξηγούν την γλώσσα ως φαινόμενο σχετιζόμενο με την λειτουργία του ανθρώπινου εγκεφάλου. Ακολουθώντας αντιλήψεις πολύ διαδεδομένες στον συγγενή με την Υπολογιστική Γλωσσολογία χώρο της Τεχνητής Νοημοσύνης, η χρήση αυτών των αναπαραστάσεων για την διαχείριση γλωσσικού περιεχομένου από τον υπολογιστή θεωρήθηκε πράξη αξιολόγησης των γενετικών γλωσσολογικών θεωριών. Πολλές συζητήσεις έγιναν με θέμα το αν και κατά πόσον οι τυπικές γλώσσες, οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν για τις αναπαραστάσεις που χειρίζονταν οι υπολογιστές, είχαν τις ίδιες εκφραστικές δυνατότητες με τις τυπικές γλώσσες που χρησιμοποιούσαν οι γενετικές θεωρίες, ποια η σχέση τους και ποιες οι συνέπειες των αποκλίσεών τους. Αυτή είναι μια πραγματικά σπουδαία και μεγάλη συζήτηση με ρίζες στην Φιλοσοφία και στην Μαθηματική Λογική.

Στην χώρα μας, αυτή η συζήτηση έχει λίγους θιασώτες και για αυτό θεωρώ ότι η συζήτηση που παρουσιάζεται στα κείμενα «Οι γλωσσολογικές προδιαγραφές του συστήματος EUROTRA» και «Χρονικές δομές στον λόγο» είναι σημαντική συνεισφορά στον ελληνικό επιστημονικό χώρο και λόγο. Η συζήτηση αυτή βρίσκεται στην καρδιά του κλάδου της Υπολογιστικής Γλωσσολογίας, η οποία πλέον αποτελεί έναν από τους κλάδους που λειτουργούν ως θεωρητικά θεμέλια για την διαχείριση και χρήση του γλωσσικού περιεχομένου στην εποχή της Γλωσσικής Τεχνολογίας.

Στην συνέχεια παραθέτω ορισμένα σχόλια για τα υπόλοιπα δοκίμια:

Η παρουσίαση του τρόπου συγκρότησης του λεξικού του EUROTRA είναι σαφής. Κατά την γνώμη μου, το δοκίμιο θα είχε να ωφεληθεί από την παράθεση παραδειγμάτων και την περιγραφή των αρχών βάσει των οποίων ταξινομήθηκαν οι συντακτικές και, κυρίως, οι σημασιολογικές πληροφορίες.

Το δοκίμιο περί Ορολογίας εισάγει την έννοια της υπογλώσσας η οποία είναι κεντρική στην σημερινή αντίληψη περί Μηχανικής Μετάφρασης. Επικεντρώνεται στην συντακτική ανάλυση των όρων στην Νέα Ελληνική για την αυτόματη αναγνώριση όρων. Κατά την γνώμη μου, πρέπει να δοθεί σαφέστερη εξήγηση για το πότε και γιατί χρειάζεται η ταυτόχρονη καταλογογράφηση των όρων και η συντακτική τους ανάλυση.

Τα δύο δοκίμια για την μορφολογία προσφέρουν μια θεωρητικά εμπειριστατωμένη προσέγγιση στα θέματα

της μορφολογικής ανάλυσης και σύνθεσης.

Τα δοκίμια περί ορολογίας και σύνθεσης περιλαμβάνουν εισαγωγές στο θέμα της Μηχανικής Μετάφρασης οι οποίες είναι εξ ανάγκης ελλιπείς, διασπούν την ενότητα του βιβλίου και υπερκαλύπτονται από το εισαγωγικό δοκίμιο περί τεχνολογικής προσέγγισης της Μηχανικής Μετάφρασης.

Ακολουθούν δύο ενδιαφέροντα δοκίμια για τον χειρισμό των αναφορικών προτάσεων, τα οποία καλύπτουν διαφορετικές προσεγγίσεις, την ενοποιητική και την μετασχηματιστική.

Το βιβλίο κλείνει με το δοκίμιο περί χρονικών δομών, το οποίο δίνει μια εμπειριστατωμένη εικόνα του υπάρχοντος γλωσσολογικού προβληματισμού για τον ρηματικό χρόνο, την όψη και το ποιόν ενεργείας γενικότερα και αναφορικά με την Ελληνική ειδικότερα.

Ακολουθούν ορισμένα γενικής φύσεως σχόλια και ορισμένα τυπογραφικά λάθη τα οποία εντοπίστηκαν στο βιβλίο:

- Σε διάφορα σημεία του βιβλίου γίνεται αναφορά στην μαθηματική πράξη της ενοποίησης (σελίδες 155 και 215) με μαθηματικά μη ορθό τρόπο: δεν πρόκειται για διαδικασία και δεν αντιστοιχεί στην τομή των συνόλων.
- Η έννοια της συνοχής κατά την Λεξική Λειτουργική Γραμματική (Lexical Functional Grammar) δεν αποδίδεται σαφώς (σελίδα 261): «μια συντακτική δομή εξάρτησης... έχει συνοχή, αν σε αυτήν περιέχονται όλες και μόνο οι λειτουργικές

θέσεις οι οποίες καθορίζονται από τον κυβερνήτη». Σαφώς, δεν είναι αυτός ο ορισμός της συνοχής κατά την ΛΛΓ (η οποία ορίζει ότι όλες οι υπάρχουσες λειτουργικές θέσεις σε μία λειτουργική δομή πρέπει να ορίζονται από το κατηγορημα) αλλά δεν είναι σαφές στο κείμενο τι ορίζεται ως συντακτική δομή εξάρτησης και ούτε αναφέρεται ο όρος στο Ευρετήριο.

- Στο δοκίμιο περί Ορολογίας, η διαφοροποίηση μεταξύ ενός κοινού λεξικού και μιας Βάσης Ορολογίας μας αφήνει με την εντύπωση ότι σε ένα οποιοδήποτε λεξικό δεν έχουμε πολυλεξικά λήμματα. Αυτό σίγουρα δεν ισχύει για τα ηλεκτρονικά λεξικά τα οποία υποστηρίζουν την Μηχανική Μετάφραση.
- Τυπογραφικά λάθη εντοπίστηκαν στις σελίδες 106 («στη συνέχεια θα συζητήσω τρεις από τις πιο σύνθετες κατηγορίες: τα ρήματα, τα ουσιαστικά τις αντωνυμίες και τα επίθετα»), 153 («αριθμός = πληθυντικός» ενώ θα έπρεπε «ενικός»), 175 (ο τίτλος της σελίδας αναφέρεται στο επόμενο δοκίμιο), 247, σχήμα (7)β («gouvernement» αντί «government»), σελίδα 331 («μη σταθερές λογικές» αντί «μη λογικές σταθερές»).
- Καλό θα ήταν οι μαθηματικές φόρμουλες να μην ενσωματώνονται στο ρέον κείμενο αλλά να δίνονται σε χωριστή γραμμή (π.χ. σελίδα 157).

Κλείνοντας αυτή την βιβλιοκρισία, επαναλαμβάνω πως, παρά τις οποιεσδήποτε παρατηρήσεις, το βιβλίο

αυτό είναι μια ουσιαστική συμβολή στον ελληνικό επιστημονικό λόγο και, κατά συνέπεια, χρήσιμο στον διδάσκοντα, στον ερευνητή και στον φοιτητή. Επιπλέον, σαν βιβλίο είναι καλοφτιαγμένο, με λαμπρή επιμέλεια και ευχάριστη παρουσία. Εύχομαι αυτή η προσπάθεια να βρει ανταπόκριση και συνέχεια.

Στέλλα Μαρκαντωνάτου
 Ινστιτούτο Επεξεργασίας Λόγου
 e-mail: marks@ilsp.gr